

Дошкільне виховання

ISSN 0321-1
10/88

ШУКАТИ І ЗНАХОДИТИ

ЗДІЙСНЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ
ДО ДІТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ

Р. БУРЕ,
зав. лаб. морального виховання
НДІ дошк. виховання АПН СРСР,
д-р пед. наук

ВИХОВАТЕЛЬ, керуючи діяльністю дітей на заняттях, повинен постійно стежити за тим, щоб увесь зміст знань і вмінь, відбитий у програмі, був засвоєний кожною дитиною, щоб стосовно кожної були розв'язані завдання виховання і навчання. Для успіху справи велике значення має вміння педагога вивчати особливості своїх вихованців, рівень їхніх знань і вмінь, зростання у формуванні морально-вольових якостей і позитивного ставлення до однолітків.

Природно постає потреба на початку навчального року за допомогою певних методик схарактеризувати діяльність і поведінку дітей на заняттях, а потім через певні проміжки часу (скажімо, щокварталу) зазначати зміни, які відбулися.

Для цього можна використати складання характеристик на дітей. Полегшить роботу зведена таблиця з чотирьох колонок: «активність», «дисциплінованість», «якість відповіді», «якість роботи». У кожній колонці три графи: «висока», «недостатня», «незадовільна». Розкриємо ці поняття.

Під активністю розуміємо: наявність у дошкільника пізнавальних інтересів, відповідність знань вимогам програми; сформованість умінь зосереджуватися на пропонованому матеріалі і діяти відповідно до вказівок педагога; зацікавленість у розв'язанні спільного завдання, бажання допомогти одноліткам, доповнити відповідь, виправивши помилку.

Дисциплінованість — це вміння дитини доволі керувати своєю поведінкою, підкорятися встановленим правилам, керуватися ними при організації діяльності; доброзичливе ставлення до однолітків, розуміння того, що порушення дисципліни може негативно позначитися на якості відповіді або на результаті роботи товариша.

Якісне виконання завдань, досить повні відповіді свідчать і про наявність у вихованця достатніх знань та вмінь, і про сформованість наполегливості, старанності, що дає змогу долати труднощі і досягати належного результату.

Маючи перед собою список дітей, вихователь складе таблицю, зазначаючи особливості кожного і керуючися при цьому такими характеристиками-критеріями.

Активність: висока — дитина прагне відповідати, завжди бере участь у спільній роботі, у пошуку відповіді на поставлене запитання; готова доповнити сказане товаришем, зазначає помилку, радить, як виправити її; **недостатня** — сама не виявляє бажання відповідати, зовні дещо пасивна, проте на прохання вихователя відповідає охоче, хоч і не завжди повно; часто відволікається від заняття, зацікавленість

у роботі поєднується з невмінням зосереджуватися на запропонованій темі; **незадовільна** — пасивна, зовсім не прагне відповідати, не зацікавлюється змістом навчального матеріалу.

Дисциплінованість: висока — дитина дотримує встановлених правил поведінки (підносить руку, коли хоче відповідати, стримує нетерпіння, коли відповідає інший), виконує всі вказівки з приводу організації своєї діяльності, не відволікається сторонніми справами. **Недостатня** — відволікається, але приймає зауваження вихователя, намагається виконати вказівки, виправити поведінку; не завжди стримується, коли хоче відповісти, перебиває товаришів, підказує. **Незадовільна** — не дотримує правил поведінки, відповідає без дозволу, відволікається й заважає іншим; потребує постійного контролю з боку вихователя.

Якість відповіді: висока — дитина відповідає змістовно, саме на поставлене запитання. **Недостатня** — відповідає не завжди повно, невпевнено, потребує додаткових запитань. **Незадовільна** — повторює вже сказане іншими, припускається помилок, потребує допомоги вихователя.

Якість роботи: висока — дитина працює самостійно, відповідно до поданих вказівок, старанно; засмучується в разі невдачі, звертається за допомогою при потребі, досягає високого результату. **Недостатня** — припускається неточностей, але охоче виправляє їх за вказівкою вихователя; працює не завжди старанно. **Незадовільна** — не виконує вказівок, навіть адресованих їй особисто; не виявляє бажання досягти потрібного результату; потребує індивідуальної допомоги і постійного контролю.

Вивчаючи зведену таблицю, педагог побачить, що частина його вихованців активна, дисциплінована, має високий рівень знань і вмінь, а звідси — добре засвоєння програми. Але він знає і те, що цим дітям усе ж таки нелегко зберігати витримку на заняттях, бо матеріал, який подається всім, не завжди новий і цікавий для них. Тож завдання вихователя — підтримати їхній інтерес до навчання, запобігти зниженню його.

Як відомо, один із методів, що допомагає розв'язати це завдання, — застосування позитивної оцінки. Проте знайкам і вміякам легше, ніж іншим, заслужити похвалу, а відсутність оцінки може зменшити бажання брати активну участь у роботі групи. Тому позитивно оцінювати діяльність цих вихованців варто тоді, коли відповідь дитини, її робота відбивають додаткове вольове зусилля, особливу старанність тощо.

Скажімо, Сергійко добре малює тварин, і шоразу, коли пропонується малювання за задумом, обирає саме цю тему. Дати позитивну оцінку його рішення можна лише тоді, коли тема від заняття до заняття розвивається, вдосконалюється, доповнюється новими деталями. Коли ж таких зрушень немає, робота, хоч і високоякісна, стає штампом.

Наодинці з хлопчиком вихователь може сказати йому: «Сергійко, твої слони дуже хороші, немовби справжні. Але знаєш, чому я не похвалила тебе на занятті? Давай розберемося. Ти й минулого разу малював слонів, і раніше теж. Що нового у твоєму малюнку тепер? На жаль, ти не показав нам свої нові вміння. Якщо тобі подобається малювати слонів, це добре, але спробуй довідатися щось цікаве про їхнє життя, щоб намалювати їх серед природи; зобрази слониху зі слоненям або слона на роботі — пам'ятаєш, я читала вам оповідання «Раві і Шаші»? Ось тоді твої малюнки стануть виразніші, різноманітніші. Гарздз?»

У дітей цієї підгрупи внаслідок того, що вони, як правило, дістають позитивні оцінки, часто складається завищена самооцінка, з'являється навіть зверхнє ставлення до однолітків, що гальмує формування дружніх взаємин з ними. Щоб уникнути такого становища, вихователь має висловлювати схвальну думку в тих випадках, коли діти доброзичливо дають поради товаришам, доповнюють їхні відповіді.

Ось Максим утішає Сашку, в якого злилися на аркуші фарби: «Ну й чого ти засмутився? Ти ж уперше малюєш такий узор. А вперше завжди важко. І мені так було, й іншим. Не переживай — завтра разом спробуємо намалювати, і ти сам побачиш, як гарно вийде!» Педагог обов'язково схвалює цей вчинок, підкреслює, що коли всі допомагатимуть одне одному, вони багато чого навчатимуться.

Іншого разу звертає увагу дітей на Катині дії: «Сьогодні я Катю особливо похвалив. Вона уважно слухала, як відповідали Слава і Ніна, а потім зуміла в своїй розповіді цікаво доповнити їхні відповіді».

Важливо також для дошкільників з високим рівнем пізнавальної активності, дисциплінованості створювати такі умови, в яких би вони працювали, долаючи більше труднощів, ніж інші. Адже їхні можливості вищі, більший обсяг їхніх знань і вмінь. Спираючись на них, вихователь може створити в групі атмосферу постійного прагнення до пізнання навколишнього. Він підтримує повідомлення дітей, які відбивають враження від переглянутих телепередач, театральних вистав, прочитаних книжок, екскурсій з батьками і т. д. Його схвалення спонукає й інших ділитися тим новим, що вони побачили і почули.

Отже, провідними у вихованні дітей першої підгрупи будуть такі прийоми: схвалення відповідей і результатів, які викликали у дитини потребу докладати додаткові зусилля; позитивна оцінка за допомоги, поради іншому; роз'яснення неприпустимості грубих зауважень, негативних висловлювань про тих дітей, які помилилися, зробили щось не до ладу; ускладнення завдань і запитань, вищий рівень вимог до відповідей, результатів роботи.

Інші методичні прийоми виховного впливу знадобляться педагогові для формування активності у дітей нерішучих, боязких — ці недоліки особливо важко долати в умовах роботи з колективом. Розвиток активності у сором'язливого, несміливого дошкільника пов'язаний з формуванням у нього більшої впевненості в собі. Розв'язання завдань полегшується тим, що дитина має достатній обсяг знань і вмінь.

Здавалося б, зовнішня пасивність не заважає засвоювати програму, то чи треба боротися з нею? Треба, оскільки активність, коли розглядати її як складову особистісної характеристики, є компонентом спілкувальної здатності, творчості, ініціативності, самостійності. Крім того, активність у спільній бесіді, у пошуку спільного рішення дає малому змогу утвердитись у своїх знаннях, у спроможності досягти належного результату. Інакше поступово розвиватиметься байдуже ставлення до занять, до роботи групи, спадатиме інтерес до навчання.

Як же впливати на нерішучих дітей? Тут необхідні активне спонукання до відповіді, до участі у спільній бесіді, діяльності. Досить часто на заваді бажанню відповідати стає те, що на занятті першими підносять руки активні, ініціативні дошкільники, яким легко дається все. Це ще більше стримує нерішучих, невпевнених: вони й не встигли як слід поміркувати над запитанням, а тут уже цілий ліс рук. Звідси хвилювання, розгублення, неспроможність знайти відповідь. Щоб попередити нестриманість активних дітей вихователь спочатку скаже: «Зараз я поставлю запитання, і ви всі подумайте, як відповісти на нього. А коли я запитую: «Хто хоче сказати?» — тільки тоді можна піднести руку». В різних ситуаціях варто повертатися до такого попереднього роз'яснення.

Вирішуючи, хто відповідатиме, не слід щоразу орієнтуватися на дітей, які піднесли руки. Тут головне не просто почути відповідь, а вирішити для себе: кому найдоцільніше дати змогу висловитися? Кому запитання під силу? Хто ще не відповідає? Чому не видно руки Антона? Чому схилила голову Оксана?.. Зваживши все, вихователь м'яко, тактовно звертається до сором'язливої дитини: «Давай, Антоне, спробуємо разом відповісти на це запитання»; або: «Я впевнена, що ти, Катю, вже знаєш відповідь. Будь сміливою, піднімай руку!»

А ще в такій ситуації важливо, допомагаючи дитині, не допустити, щоб її спіткала невдача. Треба спрямувати до правильної відповіді, а потім дати позитивну оцінку.

Але коли діти, які також оцінювали відповідь товариша, помітили помилки, стали свідками неправильного рішення? Вихід є: «Діти, я дуже рада, що Антон перестав соромитися відповідати. Молодець, чи не так? А тепер спробуйте доповнити його відповідь». В індивідуальній розмові з хлопчиком вихователь знову схвалює його рішучість, розпитує, яку книжку читали вдома, де він був, допомагає розповісти про свої спостереження.

На одному з наступних занять (наприклад, перед малюванням за задумом) звертається до дітей: «А знаєте, Антон нещодавно був у парку — бачив білочку, годував синичок. Розкажи, Антоне, товаришам про це». І малий, бачачи підтримку дорослого й інтерес однолітків, починає розповідати. «Ось це можна намалювати», підсумовує педагог. — Ви всі подумайте, про що б хотіли розповісти у своїх малюнках, а потім ми зробимо книжечку з вашими розповідями й малюнками до них». Можливе й інше. Завваживши, що з несміливим, сором'язливим Колею часто грається жвавий веселун Сергійко, вихователь на занятті з навчання творчої розповіді пропонує обом розповісти про свою гру. Звичайно, ініціативу візьме Сергійко і почне розповідати, але його м'яко спинять: «Сергійку, запропонуй Колю продовжити розповідь про вашу гру». Або ж можна сказати обом: «Сергійко почне розповідати, а Коля продовжить. Гарзд?»

Значний вплив на нерішучих дітей справляє участь у спільній діяльності, в процесі якої вони стають більш товаришескими, проявляють активність і при обговоренні теми (наприклад, майбутнього колективного ліплення), і при розподілі частин роботи. Якщо ж дитина не включилась у спільну розмову, вихователь звертається до групи: «Діти, чому ви не запитали в Оксани, що вона пропонує ліпити? А може, її пропозиція вам сподобається». Чи: «Оксаночко, ти згодна з розподілом завдань? Може, ти придумаш, що іще треба виліпити, щоб ваша робота була красивішою?». Несмілива відповідь дівчинки: «Можна виліпити опеньки — я бачила, як вони біля пнів ростуть», — позитивно оцінюється як корисна для досягнення групою кращого результату.

Недоліки в активності інших дітей (надмірність) можуть бути зумовлені відсутністю витримки, недостатньою сформованістю довольної поведінки. Частина вихованців уже набула звичку в усьому бути першими, не може чекати, поступатися, враховувати інтереси однолітків. У них недостатньо розвинене вміння стримувати свої поривання, зосереджуватися на завданні, поясненні педагога.

На заняттях це виявляється в надміру активній поведінці: вислухавши запитання, дитина вигукне відповідь, ображається, якщо не відразу пропонують відповіді, коли підніс руку. Достатній рівень знань і вмінь дає їй змогу брати активну участь і в спільному розв'язанні завдань, і в бесіді. Заважає ж неорганізованість, а значить, прийоми педагогічного впливу мають бути спрямовані на формування витримки. Разом з тим тут недоцільні різкі зауваження з приводу поспішливості — поперед усіх — відповіді дитини. Треба, оцінюючи її, позитивно висловитися про зміст сказаного і підкреслити, що нестриманість засмутила. Добре впливає і попереджувальне звертання: «Світланко, ми всі разом писатимемо Юлі лист. Не поспішай перша пропонувати, про що нам слід повідомити їй. Послухай спочатку, що говоритимуть твої товариші».

Коли ж дитина наслідком своєї неорганізованості, невміння зосередитися, навпаки, мовчить на занятті, вихователь опісля скаже їй стурбовано: «Олю, ти мене засмутила сьогодні тим, що мало відповідала. А я сподівалася, що доповниш відповідь Сергія. Виходить, ти не працювала разом з усіма. Як же так?». Іншого разу дасть малому змогу висловитися першим, позитивно оцінить відповідь і побажає й надалі уважно слухати, щоб бути активним протягом усього заняття.

Отже, провідними прийомами у виховній

роботі з дітьми другої підгрупи є: заохочувальна (попереджувальна) оцінка («Я впевнена, що сьогодні ти зможеш стримати себе»); звертання уваги на стан інших дітей; позитивна оцінка відповідей; індивідуальне роз'яснення норм поведінки у групі однолітків.

Особливу тривогу повинні викликати у педагога вихованці відверто пасивні, недисциplinовані, які відстають від інших у розвитку умінь, у засвоєнні знань. Саме цим дітям найбільше потрібний індивідуальний підхід на основі глибокого вивчення причин, що зумовлюють невстигання, порушення поведінки.

Тут найчастіше маємо взаємозв'язок двох причин: украй слабкий пізнавальний інтерес не викликає бажання вчитися; щоб чимось, заповнити своє перебування на занятті (ці діти не можуть включитись у роботу групи, бо повідомлювані знання і пропонувані завдання перевищують їхні здатності), дитина починає відволікатися, порушує дисципліну. Зауваження педагога роблять її лише зовні спокійною, усі зусилля витрачаються на те, щоб стримати руховий неспокій. Але при цьому вона не бере участі у навчальній діяльності, тож її знання і вміння залишаються на попередньому рівні. І навіть більше — від заняття до заняття зростають невпевненість у собі, зневіра, а негативні оцінки, які дає вихователь, виставлені напоказ невдалі роботи, кпини однолітків викликають негачію до навчання.

Завдання педагога — допомогти цим вихованцям, індивідуально працюючи з ними, упевнитись у своїй спроможності зрівнятися з іншими, підвищити їхній авторитет у дитячому гурті. Можливості для цього невичерпні. Так, уважно поспостерігавши, вихователь виявить, що один уважно слухає казки (а отже, зможе хоча б почати переказувати); іншому важко дається ліплення (значить, досягнення потрібного результату забезпечать полегшене завдання і додатковий показ прийомів роботи); ще інший непогано співає (тоді варто запропонувати музкерівникові розучити з ним заздалегідь ту пісню, яку потім виконуватиме вся група).

Тобто, як бачимо, щоразу ставиться одна мета: допомогти дитині досягти успіху, а це зумовить розвиток у неї впевненості в тому, що й вона матиме позитивні оцінки. Схвалення педагога спонукатиме надалі докладати зусилля для виконання пропонованих завдань.

Таким чином, формувати у дітей третьої підгрупи пізнавальну активність, інтерес до занять (а це позитивно позначиться й на дисципліні) можна окремим доббором для них посильних завдань — виконуючи їх, малі переживатимуть ситуацію успіху. Це стане першим мотивом, що спонукатиме напружувати зусилля і, природно, викличе інтерес, бажання продовжити навчання.

Починати відповідну роботу слід уже в молодшій групі, коли легше помітити, у чому дитина відстає, які її індивідуальні особливості. До того ж коригування забере менше часу, оскільки програма ще незначна за обсягом і навчання відбувається переважно у формі дидактичних ігор та вправ.

Через певний час (скажімо, через три місяці) вихователь може повернутися до таблиці й визначити, як змінилися характеристики дітей і чи є зміни в бік поліпшення. Ствердна відповідь засвідчить правильність обраних методів і прийомів виховного впливу, а якщо деякі показники не змінилися, значить, треба проаналізувати причини й шукати нові підходи до дитини.